

Lunczer Imre

Életrajz

Nagyszülőim közül egyedül az apai nagyapámat ismertem, egész fiatal koromban, 10-12 éves koromig élt, utána az is meghalt. Lunczer Gyulának hívták. Hogy honnan telepedtek ők be ebbe a bizonyos Horvátkimle nevezetű községbe [Horvátkimle – Moson vm.-ben lévő kisközség, 1910-ben 990 főnyi lakossal. – A szerk.], erre nem tudok választ adni. Mi ott éltünk ebben a horvát anyanyelvű községben – mint a nevéből is kitűnik –, és én anyanyelvi szinten beszéltem a horvát nyelvet is, de az anyanyelvem magyar volt természetesen.

Bár mindent anyámnak köszönhetek, hiányolom még ma is, hogy nem kaptam útravalóul részletes információt az őseimmel kapcsolatosan. Ez teljesen ködbe vész. Annyit tudok, hogy az anyai nagyapám egy Homokbödöge [Veszprém vm., 1910-ben 1200 főnyi lakossal. – A szerk.] nevű községben élt. Négyen vagy öten voltak anyukámék testvérek. Volt a Fáni néni, Rézi néni, Berta néni. Tulajdonképpen már csak kettő volt Győrben 1930-ban, egy Amerikába ment ki. Halvány dunsztom sincs, hogy anyukám szülei mit dolgoztak.

Lunczer Lipótnak hívták az apámat. 1871-ben született Horvátkimlén. Anyámat Krausz Rózának hívták. 1944-ben halt meg, olyan 60 éves korában, Auschwitzban. A szüleim falusi zsidók voltak, nagyon jó szándékú, zsidó mentalitású és családot szerető szülők, de kissé talán primitívek voltak a maguk módján. A szüleim bár rendkívül családszeretők voltak, de meglehetősen zárkózottak voltak a gyerekekkel. Különösen velem, aki majdnem a legkisebb volt. Az atyám egy falusi zsidó parasztember volt. Volt negyven hold körüli földbirtoka apámnak, tehát jómódú falusi zsidó volt [Karády Viktor számításai szerint 1910-ben a magyarországi zsidóság 6,7 (a Dunántúlon 5,1%-a) űzött mezőgazdasági foglalkozást. „A dunántúli megyékben ... a földműveléssel foglalkozó zsidóság többsége ... a földbirtokos réteghez tartozott”, azaz a „földtulajdonos polgársághoz”. – A szerk.]. Termelt, amit lehetett. A gabonától kezdve, amit általában szoktak falun. Szóval ilyen falusi parasztgazdaság volt. Volt két-három lovunk. Két-három tehén is volt. Jómódúak voltunk. Meg aztán egy időben – de nem sokáig tartott – volt egy kis falusi zsidó szatócsüzletünk is. A házunk a falu közepén volt, kétszobás, de nem komfortos.

Az apám a status quo ante tendenciát képviselte. A nagyünnepekre a falut környező más falukból úgynevezett minjent szervezett. Győrben volt egy neológ kile és volt egy ortodox kile is. Az ortodox kile jesivát is működtetett, és onnan – nem ingyen, hanem teljes ellátással és fizetéssel – az apám előimádkozás céljából egy bóhert hozatott. És nálunk lakott ezekben az ünnepnapokban, és ez volt az előimádkozó [lásd: kántor]. Apám megszervezte a nagyünnepekre a minjent és az imaházat a lakásunkban. Kóser háztartásunk volt. Nem volt a faluban sakter, hanem mindig bevittük Mosonba sakterolni a húst. Persze lehet, hogy ez a kóseriség, mondjuk, az újpesti főrabbi megítélésében nem

volt elfogadható mértékű, de a magunk módján igyekeztünk – disznóhús, ilyesmi nem lehetett a háztartásban. Külön voltak a tejes és húsos edények [lásd: étkezési törvények], külön volt a pészahi edényzet. Az apám igyekezett szombaton nem dolgozni. Mindig együtt voltunk péntek este. Bárhesz volt, az anyám sütötte. Voltak otthon imakönyvek. Apám még teffilint [lásd: tfilin] is léjgolt [lásd: légol]. Minden nap. Annyira, hogy még énvelem is a bár micvó után együtt csinálta. És nagyon dolgoz ember volt. Miután ez parasztgazdaság volt, bizony négy órakor meg öt órakor szokott felkelni és dolgozni. Apám megtette, hogy kitlibe öltözve az udvarban imádkozott a nyitott kapunál. Gyújtott gyertyát anyám pénteken este. Hanukakor megvoltak a mécsesek az ablakunkban – nem az utca felől, hanem az udvar felé. Anyám egyszerű asszony volt. Otthon nem hordott kendőt. Különösen már az idők előrehaladtával egyre lazábbá váltak a körülmények, a hagyományok tartása.

Mi öten voltunk testvérek. Ebből három lány volt, és két fiú. Sarolta 1904-ben született. Az Ilonka 1906-ban, a Piroska pedig 1920-ban, és Endre volt a fivérem. Ő 1908-ban született. Mindnyájan Horvátkimlén születtünk. A lányoknak nem volt középiskolai végzettsége, kivéve a Piroska nevű húgomat, aki érettségizett a győri kereskedelmi iskolában [lásd: kereskedelmi iskolák]. És a fivérem pedig ugyancsak a győri kereskedelmi iskolában érettségizett. Sarolta férjhez lett, a férje Reiner Vilmos volt. Ők győriek voltak. Elég jól menő kis rőfösüzletük volt Győrben. Sarolta Auschwitzba került, visszajött, viszont a Piroska Auschwitzba került, és ottmaradt anyámmal együtt. Ilonka pedig apám halálát követően Párizsba költözött. Ott férjhez ment, és egy éven belül kislányuk született. A háború végéig ott is maradtak. Tesán Sándornak hívták a férjét, magyar volt. Aztán visszaköltöztek a férjével együtt. A lányuk is visszajött, és itt férjhez ment. Ha jól emlékszem, 1978-ban halt meg Ilonka. Endre 1956-ban disszidált feleségétől Kanadába, Montréalba. A felesége ott kint meghalt, ő meg visszajött Magyarországra, és itt halt meg, itt van eltemetve.

Én Lunczer Imre vagyok, a zsidó nevem Avrom ben Jajszefer Jehude. 1914-ben születtem Horvátkimlén, ez Győr mellett van. Nem volt nagy falu, talán 1000-1200 ember lakott benne. Két-három zsidó család volt csak. Az egész faluban nem volt aszfalt. Három elemi iskolába ott jártam. A győri zsidó hitközségnek volt Mosonban [Moson – Győr, Moson és Pozsony vm.-ben lévő nagyközség volt, az 1920–1930-as években 6400 főnyi lakossal. 1939-ben egyesítették Magyaróvárral. – A szerk.] elemi iskolai oktatási intézménye, ott végeztem a negyedik évfolyamot, de akkor még Horvátkimlén laktunk. Ez 12 kilométerre van Mosonmagyaróvártól, és aztán így kerültem a mosonmagyaróvári piarista rend gimnáziumába. Ott négy évet jártam ki.

A gimnáziumban Mosonmagyaróváron – ez egy katolikus papi intézmény volt – nem volt kifejezett nyílt antiszemitizmus. Összesen hárman vagy négyen voltunk zsidó gyerekek egy ötven körüli létszámú osztályban. És különösebb antiszemitizmust nem tapasztaltam – egy jellemző példát tudok is mondani. Én Horvátkimléről jártam be naponta biciklivel, de egy ócska rossz biciklivel. A falutól másfél-két kilométerre volt Horvátkimlének a vasútállomása, és reggel hatkor indult Horvátkimle állomásáról Moson felé egy munkásvonat, és énnekem már reggel hatkor ott kellett lennem az állomáson. Ami azt jelentette, hogy télen, ha nem biciklivel jártam, reggel négy órakor kellett fölkelnem. Télen nyolc óra, első óra volt a katolikus hittan, amit a rendház igazgatója tartott. És miután hat órakor indult Horvátkimléről a vonat, én beértem hét óra előtt, és az állomáson a váróteremben töltöttem el az időmet nyolc óráig, mert körülbelül 10-15 percnyire volt az iskola az állomástól, és ott legalább melegben tölthettem. És 1929-ben emlékezetes nagy tél volt. A rendfőnök rosszallóan nyilatkozott, hogy én hol csavargok ilyen téli időszakban, és meghagyta az

osztály tagjainak, hogy ha én megjelenek, akkor szigorú utasításként vetessék velem tudomásul, hogy ezentúl a hideg téli kemény időt az osztályban töltsem el és ne csavarogjam el. Úgy különben soha nem éreztették velem sem külön, sem az osztály azt, hogy én zsidó vagyok. Sőt akkoriban divatban volt ott legalábbis, hogy minden hétvégén kiosztottak egy osztályonként külön nyomtatott kimutatást a jegyeikről. Akkor egyes volt a legjobb, és a színegyeseket kiemelten vastagon nyomtatták. Bizony nem egy zsidó gyerek a más osztályokból vastagon szerepelt. (Én is). Úgyhogy ennyiben tudom jellemezni a piaristák hozzáállását. Nem akarom azt mondani, hogy kimondottan filoszemiták lettek volna, de nem is voltak antiszemiták. Kötelező tárgy volt a hittan az én időmben, és a zsidóknak a mosoni rabbi látta el a hitoktatási feladatot. Hát nem tanári módon, de elfogadta az iskola az ő osztályozását. A gimnáziumban latint, német tanultam. Aztán később három nyelvből felsőfokú nyelvvizsgát tettem: német, francia és orosz.

1929-ben Győrbe költöztünk a családi körülmények miatt. [Győr: Győr vm., 1920 után Győr, Moson és Pozsony vm. székhelye, lakosságának száma a 19. század végétől rohamosan emelkedett (1890-ben 22 800 fő, 1910-ben 44 300 fő, az 1920-1930-as években pedig már 50-51 000 fő). Székhelye a vármegye közigazgatási intézményeinek és hivatalainak, pénz- és hitelintézetek székhelye, vasúti csomópont, dunai kikötő, virágzó gyáripar (vagon- és gépgyár, szeszgyár és szeszfinomító, légszeszgyára, viaszosvászongyár, szövőgyár, Taussig-gyár, gazdasági gépgyár, cukorka- és bisquit-gyár, bőrdíszműárugyár, Zeiss-féle optikai gyár, 2 olajgyár, 3 gőzmalom, gyufagyár, selyemfonó stb.). Iskolák: bencés főgimnázium; áll. reálgimnázium, két (1930-ban már három) tanítóképző, áll. felsőbb leányiskola, felső kereskedelmi iskola, 1910-ben még csak három, 1930-ban már öt polgári iskola (köztük leányiskola is), női kereskedelmi tanfolyam, állami fa- és fémipari szakiskola, iparos- és kereskedő-tanonciskola (1930-ban már két-két iparos- és kereskedőtanonc-iskola). – A szerk.] Ott volt két nagylány, ott voltam én meg a bátyám, akit még iskolázni kellett. A húgom fölcseperedőben volt. Három lánnyal egy zsidó család falun nem nagy perspektívának nézhetett elébe. Nyilván ez belejátszott abba, hogy ilyen döntés születhetett családon belül. Annál inkább, mivel Győrben lakott anyám testvére, rokonsága. És akkor ott Győrben nem vettek föl a bencés rendi gimnáziumba. Ez már 1929-ben volt, már akkor eléggé a Horthy-korszak közepén. És így kerültem a fiú felsőkereskedelmibe. Ott érettségiztem 1932-ben.

Győrött volt egy cionista sejt. Nem volt nagy létszáma. Megmondom őszintén, eléggé ismeretlen fogalom volt ez számomra, mert a piaristáknál nem volt nekem cionista mozgalomba lehetőségem menni, sőt nem is hallottam róla. De belesodródtam és egy jó darabig volt egy külön bérelt szobánk, és ott gyülekeztünk. Beszélgettünk és énekelgettünk. Nem akarom túldimenzionálni ezt, eléggé kezdetleges fokon működött. Számomra meglehetősen megmagyarázhatatlan volt, hogy nyilvánvaló, hogy az iskolának erről tudomása volt, és semmi bántódásom nem volt. Utólag tudom, hogy azért, mert a cionizmus is nacionalista mozgalom, és ez belevágott az akkori általános politikai tendenciákba, úgyhogy ebben ők nem láttak nyilvánvalóan semmi kivetnivalót. Én vállaltam ezt a cionista tevékenységet, mert zsidónak éreztem magamat, és a kereskedelmi iskolában már eléggé éreztem antiszemita hatásokat. Olyan finom, apró megnyilvánulások, és ezek engemet befolyásoltak már.

Héberül tudok. Még máftir – ez azt jelenti, hogy olvasnom kellett önállóan is egy tóraszakaszt – is voltam. Én teffilint léjgoltam és bár micvóm volt falusi zsidó gyerek létemre. Én héberül tanultam, és templomba, a győr-mosoni templomba jártam. Ott éltem a gyerekkoromat, a templomudvarban futballoztunk rongylabdával. Én magam is akkor fiatal koromban vallásos voltam. Az apám egy

magába zárkózó ember volt, ő csinálta a maga liturgikus dolgait. Arra ügyelt, hogy a zsidó életmódot azért megismerjem. A bátyám akkor nem volt már otthon. Én a zsidó szellemiséget magamba szívtam, de gyakorlatilag nem nagyon alkalmaztam.

Győrben egy nagy zsidó közösség volt. [A győri hitközség lélekszáma 5000 fő volt, a családok száma 1000. A hitközségnek két temploma is volt, 1795-ben épült a győrszigeti zsinagóga, a nagytemplom pedig 1868–1870 között, és 1925-ben – minthogy szűknek bizonyult – kibővítették. 1851-ben nyílt meg a hitközség elemi iskolája. – A szerk.] Apám nem járt el minden pénteken zsinagógába. A házunk eléggé kültelki volt, nyilván ez befolyásolta őt. Ott egy kicsit engedett is már abból a kultusból, amit még falun nagyon szigorúan betartott. Az apám az egész horvátkimleai vagyonát eladta, és ebből vásárolta meg a győri házat. Egy eléggé középszerűt. Nem volt abszolút modern, de tűrhető volt. Egy kis szatócsüzletet nyitott. De egy évre rá meghalt. Én akkor még kereskedelmi iskolás voltam, mikor meghalt 1930-ban, abszolút váratlanul. Egy vasárnap délután valahol elvolt, és mikor este hazajött, nagyon rosszul érezte magát, reggelre már meghalt. A hivatalos diagnózis szerint szívinfarkttal. Eléggé gyorsan tönkrement a család, a körülményeink nagyon leromlottak. Anyám otthon maradt három gyerekkel, én meg iskolás voltam, a húgom és az egyik nővérem Párizsban, a másik meg otthon volt. Családi segítséggel éltünk meg.

Aztán leérettségiztem. Akkor – a Horthy időben – 21 éves korban soroztak katonának. Az azt megelőző egy évben bekerültem a győri műbörgyárba [A műbörgyárat 1905-ben alapították Grab M. (Miksa) Fiai cégnévvel. Bőrvásznat, viaszosvásznat, linóleumpadlót, majd műbőrt gyártottak. – A szerk.], adminisztrátor voltam. Addig egy biztosító vállalatnál adminisztráltam. Székesfehérváron katonáskodtam, úgynevezett tartalékos tiszti tanfolyamra kerültem [Vagyis karpaszományos volt. Karpaszományt azok az érettségivel rendelkező katonák viseltek, akiket behívtak tényleges katonai szolgálatra, és tartalékos tiszti kiképzésben részesültek. – A szerk.]. Nem sok zsidó volt, összesen hárman vagy négyen voltunk, de abból kettőt ki is szuperáltak mindjárt még a kezdetén vissza a legénységi állományba. 1935 októberében vonultam be. Az iskolaparancsnok – mert ez katonai iskola volt – később, a nyilas érában a Hunyadi Páncélos Hadtestnek [A Hunyadi Páncélos Hadtest a nyilas kormány által elrendelt totális mozgósítás keretében 1944 végétől Németországba kitelepíteni tervezett négy magyar hadosztály egyike. Hivatalos neve: 25. (1. magyar) SS gránátoshadosztály. Német-magyar államközi megállapodás értelmében a részben önkéntesekből toborzott, részben sorozott magyar katonák a Waffen-SS keretében magyar parancsnokok vezetése alatt szolgáltak. Vezetési nyelvük magyar volt, de német egyenruhát viseltek. A négy hadosztályból végül kettőt szerveztek meg: a Hunyadi 1944. október végétől és a Hungáriát 1944. december végétől. Mindkettő német területen szovjet és amerikai csapatok ellen került bevetésre 1945. február-májusban. – A szerk.] a parancsnoka lett a nyilasoknál. Mindamellet nem volt kifejezetten róse [jiddis: 'gonosz'], annyit mondott mindig, amikor gyakorlaton voltunk, hogy a két mohamedánt – bennünket (ketten voltunk zsidók) mohamedánoknak nevezett el – sose küldjétek ki előőrsbe. De nem ő volt a fő róse, hanem a hadnagy. Az minden ok nélkül becsukatott három hétre laktanyafoogságra. Végül is engemet ez a századparancsnok mentett fel, mert egy kihallgatáson megjelentem, és elpanaszoltam neki, hogy laktanyafoogságban vagyok, „alázatosan” – mert akkor az volt, hogy alázatosan kellett jelenteni, ez volt a szabály – „jelentem és kérem, hogy mentsen föl engem a laktanyafoogságból”. Ott ért engemet az első nagy antiszemita megkülönböztetés, amikor kikerültem a karpaszományos iskolából. Visszakerültem a századomhoz az iskoláról. A karpaszományosok hadapród őrmesterekké léptek elő, és ehhez egy mondván csinált gyakorlati

vizsgán, egy zászlóaljgyakorlaton kellett még keresztülesni. És énvelem akkor ott azt csinálta a zászlóaljparancsnok, hogy a zászlóaljgyakorlat során mindenbe belekötött, hogy ez nem jó. És végül engem nem hadapród őrmesterré léptettek elő, hanem ami még nem volt Magyarországon és azóta se, karpaszományos szakaszvezetővé. 1937-ben szereltem le. Visszamentem az állásomba, de nem volt nyugalom, mert alig hogy hazaértem, már kaptam egy úgynevezett SAS-behívót, ez azonnali indulást jelentett. Alighogy leszereltem, dolgozni kezdtem, két hétig, háromig, jött egy újabb SAS-behívó. Ez így ment, már nem volt összefüggő munkaidő, mert állandóan bevonultam a Felvidékre. És ott Vágvecsén határőrszolgálatba helyeztek. Ez is egy kitolás volt, mert a zsidókat kirakták a határba, minden településtől távol. És bizony ez a csehszlovák határon volt nem a legnyugodtabb körülmények között. Kitettek a hadseregből, de munkaszolgálatba helyeztek, és Dunaszerdahelyen még katonaruhában voltam munkaszolgálatos. És emlékszem, hogy Dunaszerdahelyen énekelve mentünk. Egy egész zsidó század volt. Fene tudja, mivel töltöttük ott az időnket. Kivezényeltek ide meg oda, futballpályára, aztán mindig énekelve mentünk. Mert kellett énekelni.

1942-ben szeptember 17-e volt az utolsó nap, emlékszem, amikor még együtt voltunk zsidók katonaruhában. Utána jött a munkaszolgálat, elvettek mindent ruhát, fegyvert. [A honvédelmi minisztérium 1942 márciusában adott ki rendeletet arról, hogy a zsidó munkaszolgálatosoknak a saját polgári ruházatukat kell viselni, és erre sárga karszalagot kell varrni, de sok alakulatnál már 1941 végétől elvették a zsidóktól az egyenruhát. 1942 tavaszáig nem volt általános a sárga karszalag viselése sem, de a parancsnoktól függően sok alakulatnál ezt is bevezették. (R. L. Braham: A népirtás politikája. A holokauszt Magyarországon. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 2003, 31. old.) – A szerk.] Mint munkaszolgálatos még eleinte imitt-amott tudtam hazamenni. A komáromi Frigyes laktanyában voltunk, és volt egy Szabó Miklós nevű részeges disznó falusi jegyző, az volt a mi zsidó századunk parancsnoka. Akkor már nem nagyon járhattunk ki. De jött a december 6-i Miklós nap. Arra a feltételezésre alapozva, hogy ez tökrészegre leissza magát, tíz-tizenketten úgy döntöttünk, hogy hazalógunk, kiszökünk a kőkerítésen. Hazaértem reggel, ez egy szombati nap volt, de vasárnap kaptam egy táviratot, hogy azonnal vonuljak vissza. Hát kérem szépen, hogy mit kaptunk! Hát amit el lehet képzelni, mindent. És mondta hogy örüljünk, hogy ezt kapjuk, mert kint a fronton agyonlőne. Ez volt az utolsó, azt hiszem, amikor otthon jártam. Annak köszönhetem, hogy nem kerültem Ukrajnába, hogy a Dunából hasig érő vízben kellett nagy sziklatömböket kihengergetni. És két szikla közé került az ujjam, leesett a körmöm és begyűlt. Akkor voltak az ukrajnai század-összeállítások, és zsidó orvos volt, és az nem sorozott be, így maradtam vissza. De aztán volt Mauthausen és Günskirchen lett a vége.

A budapesti Csepel Szabadkikötőbe kerültem munkaszolgálatosként, és ott végigéltem jó néhány angol légitámadást, hogy hogyan menekültem meg, máig sem tudom. Az itteni hadvezetőség ragaszkodott ahhoz, hogy minket is kivigyenek a csepeli kikötőből az ukrajnai frontra. És elindítottak bennünket tehervonattal. De végül is, miután mi nagyon begyakorlott fizikai erőt képviseltünk, leállították a vonatot, és visszavittek bennünket. De hát ez az ottlét nem tartott a végtelenségig, elindítottak bennünket – akkor nem mondták, hogy Mauthausenbe – gyalogmenetben. Mindig éjszaka kellett menni, mert a németek vonultak a teherautóikkal, a századaikkal nappal. Vértestolnán, ez emlékezetes maradt, egy sváb ház hosszú udvarral, mi békés nyugalomban fekvünk, szakadt az eső, este 11 órakor félrevert harang a faluban. És megjelentek SS géppisztolyosok, „kifelé zsidók!” Annyi időm nem volt, hogy fölvegyem a

bakancsomat. Fölgyújtottak egy pajtát a falu szélén és oda a tűzhöz hajtottak bennünket. Két sor SS volt, és közöttük kellett elmenni, és amelyik ahol ért bennünket, ütött puskatussal. Aztán megjelent a mi századparancsnokunk nagy nehezen. Én már akkor össze voltam verve, lázas voltam. És akkor az egyik SS visszavezetett a körletembe, abba a fészerbe. Aztán jöttek egymás után a falusi svábok, szórták ki a hátizsákjainkat, amit lehetett, mindent elvittek. Azt hittem, már nem lesz semmi bajom, és egyszer csak megjelenik hat SS-katona a sváb falusiakkal. Nem lőttek, hanem odajött, lecsapott a gyalogsági ásó, és elkezdte csapkodni az arcomat, azóta van átvágva mindenhol. Egyedül voltam ott a fészerben, és isteni sugallatra nem mozdultam meg, és hallom, hogy mondja az, aki csapkodott, hogy elég sok a vér, már megdöglött, kaput.

És otthagytak. Na de mondtam, itt nem maradhatok, mert véreztem. És elvánszorogtam a szomszéd ház fészerébe, ahol embermagasságig tele volt pelyvával, és oda fölmásztam. Jött a reggel, hát most mit csináljak: itt nem maradhatok, mert éhen halok. Ha kimegyek, nem tudom, mi lesz. Úgy döntöttem, hogy mégis el kell menni. Az egy szérús telep volt, a házak végén szalmakazal. És óvatosan az egyik kazaltól a másikig vánszorogtam. Egyszer csak megpillantottam egy csomó embert, közelítettem, s felismertem, hogy a századom maradványa. Odavánszorogtam. Akkor már nem bántottak bennünket. Megmaradt az orvosunk, a zsidó orvos, az kapcsolatba lépett a falu orvosával. S akkor a legsúlyosabbakat, akik még élve maradtunk, két parasztszekéren bevittetek bennünket a tatabányai kórházba. Ott azonnal műtőbe kerültem. Befektettek az egyik kórterembe, ami sebesült SS-ekkel volt telítve. Ott voltam hét sebesült SS-sel egy kórteremben, én voltam a nyolcadik egy zsidóként. Nyolcadik napon, reggel hatkor jönnek értem, és egy olajos hordókkal megrakott teherautó végébe földobtak, és bedugtak a komáromi honvéd kórházba. Ott ért az első tetű. Szörnyű volt. Ott voltam jó néhány napig abban a kórházban. Akkor azt a választási lehetőséget adták meg, hogy vagy visszakísérnek Pestre, de miután a bátyám a győri úgynevezett ELLO-nál [Ellátó Osztag, a logisztikai feladatokat végző szolgálat] volt munkaszolgálaton, kértem hogy engem oda kísérjenek. És így kerültem a bátyámmal együtt Mauthausenba. És voltam vagy 10-12 napig Mauthausenban. És akkor összeállítottak bennünket, és elkezdtek gyalogmenetben hajtani minket – azt se tudtuk, hogy merre. És így kerültünk Günskirchenbe. Günskirchen egy fenyves erdő közepén több barakk volt, és abba így belenyomtak bennünket, a hátsókat botokkal ütötték-verték, míg újabb és újabb embert tömörítettek be olyan sűrűre, hogy nem feküdni, de beülni sem lehetett már.

1945. május 9-én szabadultam fel [A günskircheni tábor néhány nappal korábban, május 5-én szabadult föl. Lásd a szócikket. – A szerk.]. Amerikaiak szabadítottak fel. Ez nagyon sokunknak a halálába került, mivel az agyonéhezett zsidók megrohanták az SS élelmiszerraktárakat, és egymást tiporták össze. Mi szerencsénkre nem tettük ezt, mert elindultunk Welsbe. Ez 6 kilométerre volt körülbelül. Útközben a bátyám az egyik házban fölfedezett egy tyúkot. És így kerültünk a tyúkkal együtt a welsi állomásra. Ott már egy félig kifosztott német tehervonat állt, összeszedtünk, amit bírtunk. És hát berendezkedtünk a váróteremben. És a restiben volt egy tűzhely, a bátyám nekiállt főzni a tyúkot, én meg bemegyek kenyeret koldulni Wels városába. De jött egy század, olyan 60-70 zsidó, és hátul két amerikai szuronyos meg oldalt meg elöl, és tank, s engemet is bevágtak a társaságba az amerikai katonák. Már szedték össze a zsidókat, mert raboltak, fosztogattak, amit értek. Középtájr, oldalra álltam be, és jött egy keresztutca, én megugrottam. Kiabáltak, állj! És velem szembe volt olyan 600-700 méterre egy amerikai teherautó tele katonákkal. De azok nem értették meg, hogy miért kiabálnak nekik. Mire észbe kaptak, én már túl voltam a teherautón.

Szerencsémre egy szőlőlugas következett, teherautón nem tudtak követni. Oda befutottam, és ebből a lugasból így tudtam visszakerülni a bátyámhoz. Na mondom, bátyám, itt nem maradhatunk. És akkor kerestünk egy új helyet és találtunk is: egy német fogorvos elhagyott lakásában, ahol már vagy nyolc-tíz zsidó beszállásolta magát, és mi is hozzájuk csatlakoztunk. És aztán ott éltünk, mint Marci Hevesen. De ez nem tartott ám sokáig, mert egy szép reggel megállt egy amerikai dzsip a ház előtt, és fölraktak bennünket a dzsipre, és elvittek Welstől vagy 6-8 kilométerre egy német elhagyott katonai reptéri laktanyatömbhöz, és ott szállásoltak be bennünket. És én ottan tifuszos lettem sokadmagammal. De meggyógyultam. És egy szép napon elvittek minket, már nem emlékszem, hova. És tehervonattal vittek, vittek, vittek. Egyszer csak leálltak egy teherpályaudvar végében, és senki nem törődött már velünk. És mindenki szépen elindult, ki erre, ki arra. Mi hülyék voltunk, és visszajöttünk Magyarországra. És így kerültünk vissza Győrbe. Aztán a bátyám Győrben maradt. Mikor megtudtuk, hogy mi történt a győri zsidókkal is, nem volt kétségünk, hogyha elvitték Auschwitzba 60 éves korában anyámat és a húgomat, akkor megölték.

A textilgyárnak, ahol a háború előtt dolgoztam, Budapesten volt a központi irodája, és ott jelentkeztem a zsidó igazgatónál, s az fölkarolt, és így kerültem fel Budapestre. Egy nagyon aranyos idős zsidó házaspár befogadott magához, és akkor aztán tudtam magamnak albérletet szerezni. És annak a zsidó házaspárnak volt két lánya, a fiatalabbik négy-öt évvel volt nálam idősebb. És nagyon jóban volt a később feleségemmé vált barátnőjével. Volt egy MADISZ nevű szervezet, amelyik őszi szüreti mulatságot rendezett, és meghívtak engemet, hogy kísérem el őket.

Elindultunk este hétkor, és mit tesz Isten, egyetlen pár cipőm volt. Ahogy megyünk, belebotlottam a villamossínbe, és lejött a cipőm talpa. Ott álltam a két lánnyal, visszamentem a Gottfield bácsihoz, az meg olyan ezermester volt, és összeszegezte nekem a cipőmet. És nekem aztán úgy megtetszett az én drága feleségem, hogy nyomban minden nélkül, összetoldozott cipőben megkértem a kezét. Elfogadta. Mert ő is egyedül volt, én is egyedül. Én katonaságot, munkaszolgálatot – nem egybefüggően, de összesítetten – hat évet abszolváltam. A feleségem meg Auschwitzban volt. Teljesen nincstelenül kerültünk össze, és egyedülállók voltunk. Végül is 1948-ban megesküdünk polgári házassággal, utána pedig a Dohány utcai templomban [lásd: házasság, esküvői szertartás]. Én kizárólagos szempontnak tartottam, hogy a feleségem zsidó legyen.

Dávid Alice-nak, zsidó nevén Hanesz Orelének hívják. Egyidősek voltunk. Budapesten született. Ő egyéves kereskedelmet [lásd: kereskedelmi iskolák] végzett. Tulajdonképpen az ő szülei eredendően Gyömrőn [Nagyközség Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében, 1910-ben 4000, 1920-ban már 5500 főnyi lakossal. – A szerk.] voltak. Nagyapja, nagyanyja gyömrőiek voltak, nagyon-nagyon szegények voltak, a nagyapja gyömrői sakter volt, és ő imádta a nagymamáját, aki miután nagyon szegények voltak, korpás kenyeret ettek sokszor, és majdnem egy viskóban laktak, de volt egy szép kertjük, és a diót meg mást, szilvát lopva odacsúsztatott neki a nagymama. Von Haus aus meggyőződéses zsidó asszonyka volt, aki a szépsége mellett a zsidó mivoltát is büszkén hordozta. Volt egy nagybátyja, aki támogatta Alice-t, akkor nagyon divatos volt az angóranyúl-tenyésztés, Alice is ezzel foglalkozott egy ideig, volt neki egy hímnyula, a Samu. Nem a lakásban, hanem valahol Budán tartotta őket.

Aztán sikerült egy társbérletet szereznem. Aztán ugyanabban a házban disszidáltak, és kapcsolatom volt a kerületi tanácshoz, és az osztályvezető révén egy négy- vagy ötszobás lakás egyik felét megkaptam – vállalva a leválasztást – OTP hitellel.

Mint ahogyan a cionista mozgalomról nem volt halvány lila gőzöm, ugyanúgy a kommunista mozgalomról sem volt. És megalakult az Erzsébet téren a munkahelyemen is a pártszervezet, én beléptem. Fogalmam sem volt, hogy mit jelent ez. Akkor jelentkeztem a műszaki egyetemre, mivel tovább akartam tanulni. De miután kereskedelmi iskolai érettségim volt, nem tudtam megfelelni a felvételi követelményeknek. Nem vettek föl, de írtam a Központi Bizottságnak [azaz: a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának] egy levelet, s akkor visszaírtak, hogy jelentkezsek a közgazdasági egyetemre, és így kerültem a közgazdasági egyetemre, ahol öt év alatt végeztem, okleveles közgazdász vagyok.

Az egyetemen összekerültem könnyűipari minisztériumi dolgozókkal. Ez a kapcsolat oda vezetett, hogy módom nyílt az akkori Könnyűipari Minisztériumba kerülnöm, ahol közgazdasági osztályvezetőségig jutottam. A doktorátus helyett a nyelvvizsgákat preferáltam, mert akkori körülmények között a nyelvvizsgák 15 százalékos fizetéskorrekcióval jártak, és bele is számított a nyugdíjalapba. 1952-től egészen 1972-ig voltam a Könnyűipari Minisztériumban, s onnan mentem nyugdíjba.

Nálunk nem volt kóser háztartás, de disznóhús be nem jöhetett a lakásunkba. Megettük a hentesárut, de magunk főztük, disznózsír nem volt, disznóhús nem volt, mi nem főztünk disznóhússal. És ami az ünnepeket illeti, azt mindenkor megtartottuk a magunk módján. Elmondtuk otthon közösen a maszkírt [lásd: mázkir]. A feleségem gyakran gyújtott gyertyát is péntekenként. Egyébként közel volt a Bethlen téri templom, de nem jártam oda minden héten. Ez az akkori rendszer, és én exponált munkahelyen voltam, mert egy kommunista minisztérium funkcionáriusának nagyon kellett vigyázni. Olyannyira, hogy még az is tilos volt, hogy akár keresztény temetésen részt venni. Nemhogy templomba menni!

Izrael állam megalakulása 1948-ban még annyira friss volt az én életemben, hát 1945-ig győri lakos voltam, meg katona meg munkaszolgálat. Én nagyon nehéz körülmények között éltem, én ott még újságot sem tudtam olvasni. Tudtam róla, de én azt hittem, hogy a kommunista rendszer olyan világot teremt a zsidóságnak is, ami szükségtelenné teszi, hogy bármiféle más körülmények közé, bizonytalan körülmény közé menjek. Az 1967-es izraeli háborút már teljességgel figyelemmel kísértem és együtt éreztem. De Izraelben nem jártam, még csak föl sem merült bennem. Megmondom, miért is nem. Mert még minisztériumi funkcióban nem is vették volna jó néven, hiszen ha jól emlékszem, nem is volt diplomáciai kapcsolatunk. Hát én akkor nem gondoltam arra, hogy izraelezzek. Nem éreztem ennek szükségét. Megmondom őszintén, ma sem.

Elég széles körű társadalmi életet éltünk, mikor már jobban ment. Az egy nagyon fontos szempont volt, hogy zsidók legyenek a barátok. Nem is volt más barátom. Nagyon széles körű baráti társaságunk volt. Volt egy időszak Magyarországon, amikor ultiórület volt, az egész ország ultizott. És akkor a baráti társaság... hétről hétre jártunk szombaton, ünnepnapon, Szilveszterkor egymáshoz családok, és mi, férfiak ultiztunk, az asszonyok römiztek. De sorban kihaltak ezek a barátok, családok, és végül is egyedül maradtunk.

November 4-én költöztem be feleségemtől ide, ebbe az otthonba. Előtte a Peterdi utcai nyugdíjas ház kétszobás összkomfortos lakásában éltünk. A feleségem súlyos beteg lett, és ez késztetett engemet arra, hogy ide költözzünk. És sajnos két évre rá, 1999. december 23-án meg is halt.

Én nem vagyok mélyen vallásos. De én nem tértem igazából el a tradícióktól, tehát nem kellett nekem visszatérnem, csak a körülményeim változtak meg a rendszerváltás, 1989 után. És ebben az új szituációban szinte automatikusan ez az út megvillant újból előttem. Másrészt pedig nem annyira a vallási meggyőződés az, ami engemet visz oda, hanem a zsidó közösség iránti érzés erősítése és a zsidó közösség erősítése. Én inkább zsidó nacionalista vagyok, aki tudom, hogy nekünk ez egy nagyon fontos dolog a mai világban, amikor jóformán nem is tudnak egy minjett sokszor összehozni, hogy tíz férfi kell, aki biztosítja, hogy ennek az imádkozásnak a lehetősége meglehessen. Már négy és fél év óta itt lakom, egy péntek este kivételével olyan istentisztelet nem fordult még itt elő, amin én ne vettem volna részt. De nem vallási ihletből, hanem mert itt nagyon nehezen jön össze a minjen, és én ezzel hozzá kívánok járulni. A rabbi a dróséjában [lásd: dróse] a biblikus, néha legendás történeteket, érezhetően meggyőződésből mondja, de én azokat esetleg nagy meséknek fogom föl. Én nem így vagyok zsidó.